

Designing and Explaining a Comprehensive Model of Women's Social Participation in the Intellectual Framework of Ayatollah Khamenei

Nafiseh Azarbayerjani

Assistant Professor of Quran and Hadith Sciences, University of the Holy Quran Sciences and Education Qom-faculty of Isfahan. (Corresponding author)

Email: azarbayerjani@quran.ac.ir

 0000-0000-0000-0000

Hoda Sadeghzadegan

Master of Science in Quran and Hadith, University of Isfahan - Researcher in the field of women.

Email: emammobin@gmail.com

 0000-0000-0000-0000

Abstract

Women's social participation has been a subject of considerable change throughout history and across different societies. Despite the existence of numerous theories, there remains a pressing need to formulate a comprehensive framework for women's presence in social life. This study closely examines Ayatollah Khamenei's thought on this topic and extracts an Islamic model of women's social participation using a grounded theory approach. The model includes categories such as types and scope of participation, contextual factors, women's characteristics (causal factors), strategies, obstacles, principles (intervening factors), and outcomes of participation. In this framework, the proper and effective participation of women is grounded in an Islamic perspective derived from the teachings of the two leaders of the Islamic Revolution. Women's participation encompasses multiple forms and extensive levels. The model emphasizes responsible, serious, insightful, and faith-driven involvement based on divine will, guided by principles such as safeguarding women's dignity, aligning with their natural capacities, prioritizing family roles, maintaining Islamic boundaries between men and women, and considering societal priorities and contextual realities. Strategies focus on both enabling women to be active agents and balancing their familial and social roles. The study argues that such principled engagement can accelerate social development significantly, making women the driving force behind transformative change. Conversely, neglecting these principles or strategies could cause severe disruptions in social progress.

Keywords: Holy Qur'an, Women's Social Participation, Ayatollah Khamenei's Intellectual Framework, Gender

طراحی و تبیین الگوی جامع مشارکت اجتماعی زنان در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای

نقیسه آذربایجانی

استادیار علوم قرآن و حدیث دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم قم-دانشکده اصفهان (نویسنده مسئول).
Email: azarbayejani@quran.ac.ir

0000-0000-0000-0000

هدا صادق زادگان

کارشناس ارشد رشته علوم قرآن و حدیث دانشگاه اصفهان- پژوهشگر حوزه زنان.
Email: emammobin@gmail.com

0000-0000-0000-0000

چکیده

مشارکت اجتماعی زنان، از جمله مسائلی بوده که در ادوار و جوامع مختلف، تحولات زیادی داشته است و با وجود نظریه‌های متعدد در این زمینه، همچنان تدوین چهارچوبی جامع برای حضور اجتماعی زنان ضروری می‌نماید. پژوهش حاضر با تدقیق در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای در این موضوع، به این الگو دست یافته و الگوی اسلامی مشارکت اجتماعی بانوان را از منظومه فکری ایشان، با روش داده‌بنیاد استخراج نموده است که شامل مقوله‌های انواع و دامنه مشارکت اجتماعی زنان، عامل زمینه‌ای، ویژگی‌های زنان (عوامل علی)، راهبردها، موانع، اصول (عوامل مداخله‌گر) و آثار مشارکت آنان است. در الگوی مستخرج، عامل زمینه‌ای مشارکت صحیح و کارآمد بانوان، نگرش اسلامی منبعث از مکتب امامین انقلاب اسلامی بوده و این مشارکت، شامل انواع متعدد و سطوح گسترده است. در این الگو، مشارکت مسئولانه، جدی، با بصیرت و مؤمنانه و متکی به اراده الهی بانوان با مداخله اصولی چون حفظ کرامت انسانی زن، تناسب با قالب وجودی او، حفظ سهم خانواده و اولویت آن، رعایت حدود اسلامی بین زن و مرد با لحاظ اولویت‌ها، اقتضائات زمان و خلأها و با راهبردهایی که ناظر بر دو قسم فرصت‌دهی برای کنشگری بانوان و جمع بین دو نقش خانوادگی و اجتماعی است، منجر به پیشرفت مضاعف، بلکه چند برابری تحولات اجتماعی می‌شود و زنان با چنین شرایطی، موتور محرک جامعه برای این تحولات خواهند بود و در این میان، اگر بانوان در تحولات اجتماعی با آن خصوصیات و لحاظ اصول ورود نکنند، یا جامعه از راهبردهای لازم غافل گردد، این تحولات دچار اختلال جدی می‌شود.

واژگان کلیدی: قرآن کریم، مشارکت اجتماعی بانوان، منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای،

جنسیت.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱

فصلنامه رهنمون انقلاب اسلامی، سال ۲، شماره ۶، تابستان ۱۴۰۴، صص ۱۰۱-۱۳۴

دسترسی به مقالات نشریه علمی رهنمون انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «رهنمون انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

Doi: 10.22034/rir.2025.489505.1057

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه رهنمون انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

۱. مقدمه و بیان مسئله

مشارکت اجتماعی بانوان در عصر مدرنیته، در جوامع مختلف و از نظر اندیشمندان گوناگون مورد توجه ویژه بوده است؛ این مشارکت، پیش از ظهور مدرنیسم و دوران رنسانس در جوامع غربی مطلقاً مورد نظر نبود، چنان‌که زنان در این ایام نه تنها حق رأی و حق تحصیل نداشتند، بلکه حتی حق مالکیت نیز از آن‌ها گرفته شده بود؛ ضمن آنکه مسئله مشارکت اجتماعی زنان در مکاتب شرقی - سنتی نیز، در دوره‌های گوناگون (قبل از مدرنیته و نیز در ایام ظهور آن تا دوران پیش رو «پسامدرن»)، از مسائلی بود که به آن بی‌توجهی می‌گردید؛ به طوری که زن در این جوامع، عنصری همواره در حاشیه تلقی می‌شد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۱۲/۱۵).

این مسئله اما در اسلام از همان آغاز، مورد توجه جدی قرار داشت، به طوری که گزاره‌های مستند و اصیلی از حضور سیاسی، علمی، جهادی و اقتصادی زنان در جوامع صدر اسلام وجود دارد (فعالیت اقتصادی حضرت خدیجه (س)، فعالیت سیاسی حضرت زهرا (س) در دفاع از ولایت و تعلیمات حضرت به زنان مهاجر و انصار، فعالیت جهادی حضرت زینب (س) در کربلا). بر این اساس اندیشمندان متعددی به بازخوانی نگرش اسلام درباره مشارکت زنان پرداخته و به دنبال حل مسائلی از قبیل اختلاط زن و مرد و مشارکت زن، مباح بودن یا نبودن مشارکت زن در همه زمان‌ها، مشارکت زنان و اذن شوهر، قومیت مرد و تمکین، مشارکت زنان، وظایف خانوادگی ایشان و تناسب یا عدم تناسب مشارکت با قالب زنانه بوده‌اند.

در این میان، آیت‌الله خامنه‌ای نیز از اندیشمندانی هستند که در کلمات و بیانات راهبردی خود، به بازنگری در چیستی، اصول، انواع و آثار مشارکت اجتماعی بانوان از منظر اسلام پرداخته‌اند. پژوهش حاضر در پی استخراج روشمند بیانات ایشان در باب مشارکت اجتماعی بانوان بوده تا بتواند به الگوی مدنظر ایشان در موضوع فعالیت اجتماعی بانوان از منظر اسلام نزدیک شود.

پرسش اصلی این مقاله عبارت است از اینکه «الگوی مدنظر آیت‌الله خامنه‌ای برای مشارکت اجتماعی زنان چگونه است؟» برای پاسخ به این پرسش تمامی دیدگاه‌های مرتبط آیت‌الله خامنه‌ای با مسئله زن و حضور اجتماعی او، اعم از بیانات، مکتوبات و

... گردآوری و با استفاده از روش گراندد تئوری، الگویی جامع در این موضوع استخراج شد که در آن مبانی قرآنی و روایی مصرح یا اشاری ایشان مورد بررسی قرار گرفت. در ادامه پیش از تبیین الگوی آیت‌الله خامنه‌ای در مشارکت اجتماعی، مفهوم این عبارت بررسی می‌شود. این مفهوم تعاریف متعددی دارد؛ در تعریفی که قیصری در مقاله «مشارکت اجتماعی؛ معناکاوی یک مفهوم راهبردی» پس از بررسی ۴۳ مفهوم از مفاهیم جهانی و همچنین مفاهیم متعدد در ایران دارد، «مشارکت/اجتماعی عبارت است از: حضور نسبتاً پایدار و عنداللزوم عناصر سازنده جامعه، شامل افراد، گروه‌ها، اجتماعات، نهادها و سازمان‌ها در فرایندها، امور و فعالیت‌های اجتماعی» (قیصری، ۱۳۹۸: ۳۱). گفتنی است که در تحقیق حاضر، علاوه بر این تعریف، لازم است این حضور پایدار سازنده آگاهانه باشد و البته این حضور به صورت طیفی است و بین گام حداقلی تا گام حداکثری بنا به شرایط تعریف می‌شود.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۲-۱. مبانی نظری

در نگرش اسلامی به مشارکت اجتماعی زنان، عمدتاً سه مبنای نظری وجود دارد؛ یک نوع ناظر بر سنت‌گرایی، نوعی ناظر بر تجددگرایی و نوع دیگر ناظر بر مبنایگرایی تمدنی است. در نگرش سنتی، اصالت بر دین‌گرایی فردی بوده، تبعیدگرایی در آن دال مرکزی است، به همین دلیل بر عقلانیت و نقش آن در اجتهاد مسائل توجهی نشده است. (سبحانی، ۱۳۸۵: ۱۸-۲۰)

در نگرش سنتی، حضور اجتماعی زنان تنها در حد ضرورت (مبتنی بر آیه ۳۳ سوره احزاب) است. (سبزواری نجفی، ۱۴۰۶ ق، ج ۵: ۴۳۵؛ قرطبی، ۱۴۰۵ ق، ج ۲۲: ۱۷۹)؛ همچنین روایاتی که مانند روایت «النساء عوره احبسوهن فی البیوت» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۵: ۵۳۵)، یا روایاتی که مسجد بانوان را خانه ایشان می‌داند «خیر مساجد نسائکم البیوت» (حر عاملی، ۱۴۱۳ ق، ج ۳: ۵۱۰)، به نوعی خانه‌نشینی زن را ترویج می‌کند.

از مبانی کلامی این نگرش، ناتوانی ذاتی زن (آیه ۱۷ سوره زخرف و روایات ناظر بر ناقص‌العقل بودن نساء) و محدودیت مسئولیت زن به خانه‌داری «جهاد المراه حسن

التبعل» است (کلینی: ۱۴۰۷، ق، ج ۵: ۵۰۷، به نقل از دیرباز و وفایی صدر، ۱۳۹۴: ۱۷۴-۱۸۵).

در نگرش تجددگرا که با الگوگیری از نگرش غربی در حال صورت‌بندی مسائل است، اصل بر توسعه فردی است، در نگاه لیبرال غربی، مشارکت زنان که عمدتاً در قالب اشتغال فهم می‌شود، با برابری (زن و مرد) در حقوق و فرصت‌های اشتغال (دوبوار^۱)، ۱۹۴۹: ۶۷۹-۷۰۱) و اولویت حقوق فردی زن بر حقوق خانواده (میل^۲، ۱۸۶۹: ۷۸) گره می‌خورد. در رویکرد تجددگرا، مسئولیت اجتماعی معنا ندارد، چون این مسئولیت با توسعه فردی در تراحم است؛ ضمن آنکه این نگرش، به برساختگی تمایزات جنسیتی و برابری زن و مرد اعتقاد دارد (دوبوار، ۱۹۴۹: ۶۸۸؛ میشل فوکو^۳، ۱۹۷۸: ۹۷-۱۰۵).

در رویکرد پایانی، یعنی مبنای‌گرایی تمدنی، نگاه به زن و مشارکت او مبتنی بر اصول عقلی و نقلی و حکمت‌های منطبق بر طبیعت و فطرت است؛ اصول و مبانی که در شبکه‌ای منسجم با هم تحت نگاه تمدنی صورت‌بندی می‌شود. در این نگرش توحیدمدار تمدنی، زن یک انسان توحیدی دارای خصوصیات تکوینی خاص است و مشارکت او در اجتماع تنها برای رفع منافع فردی نیست، بلکه برای حل مسائل جامعه توحیدی است؛ این رویکرد را با تمایزاتی می‌توان در دیدگاه‌های شهید

^۱ de Beauvoir

^۲ John Stuart Mill

^۳ Michel Foucault

مطهری^۱، شهید موسی صدر^۲، آیت‌الله جوادی آملی^۳ و به‌ویژه امامین انقلاب دنبال نمود. در ادامه، این رویکرد در نگاه آیت‌الله خامنه‌ای بررسی می‌شود.

۲-۲. پیشینه پژوهش

در موضوع مشارکت اجتماعی زنان از دیدگاه قرآن و اسلام، مقاله‌ها و پایان‌نامه‌های متعددی وجود دارد که بر اساس آیات، روایات، سنت و سیره، به ارائه ادله و مبانی مشارکت اجتماعی زنان، موانع، ویژگی‌ها، حدود و ثغور و محدودیت‌های مرتبط با آن پرداخته‌اند. در برخی از پایان‌نامه‌ها نیز به مباحث مختلفی از جمله جنسیت، صورت‌بندی مسائل زنان و اشتغال زنان از منظر آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته شده، اما از آنجا که با موضوع اصلی این مقاله یعنی الگوی جامع مشارکت اجتماعی اشتراکی ندارند، برای پرهیز از اطاله کلام از ذکر آن‌ها صرف نظر می‌شود. در مرتبط‌ترین کتاب‌ها و پژوهش‌های موجود در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: پیشینه پژوهش

پژوهشگر	سال	عنوان پژوهش	روش پژوهش	نتایج
هدایت‌نیا، فرج‌اله	۱۳۹۵	کتاب الگوی سوم، الگوی رفتاری زن	توصیفی-تحلیلی	مفهوم‌شناسی و مبانی الگوپذیری، الگوشناسی زنان، مبانی الگوی سوم، شاخصه‌های الگوی سوم و بایسته‌های الگوی سوم، بررسی ادله نقلی (قرآنی و روایی) در الگوی سوم

۱. جامعه اسلامی و جمهوری اسلامی بدون شرکت زنان قابل دوام نیست (مطهری، ۱۳۶۷: ص ۲۷).
 ۲. این «ترجیح امور خانه و خانواده برای زنان در اسلام» همسو با قبول اثربخشی حضور آن‌ها در خانواده و تعیین‌کننده بودن نقش زنانه آن‌ها می‌باشد و باور به نقش خانوادگی نمی‌تواند «مانعی برای فعالیت مختلف زنان در امور اجتماعی باشد» (صدر، ۱۳۹۸: ص ۱۰۷)، هر چند روشن است که از سویی دیگر: «کار زن نباید بر وظایف خانوادگی او تأثیر بگذارد» (همان، ۱۵۵).
 ۳. بنابراین زن می‌تواند در بخش مهمی از امور مربوط به جهاد حضور یابد، چراکه تمام جهاد، در سنگر بودن و تیراندازی نیست. علاوه بر کمک‌های تداکارتی پشت جبهه و متن جبهه، نقشه کشیدن و راهنمایی کردن نیز بخش‌های مهمی از جهاد به شمار می‌آید و البته اگر کشوری در حال جنگ و دفاع باشد و از طرف بیگانه‌ها تهدید شود، زن‌ها باید دفاع کنند» (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ص ۳۱۴).

پژوهشگر	سال	عنوان پژوهش	روش پژوهش	نتایج
		در خانواده و جامعه.		
بانکی پور فرد، امیرحسین	۱۳۹۲	کتاب نقش و رسالت زن	توصیفی (گردآوری)	محورها: «عفاف و حجاب در سبک زندگی ایرانی - اسلامی»، «الگوی زن»، «زن و خانواده»، «جایگاه و مسائل زنان در اسلام و تجدد» و «عرصه‌های حضور اجتماعی زن»
دفتر خواهران کانون دانش پژوهان نخبه	۱۴۰۰	کتاب مطالبات رهبری از بانوان	توصیفی (گردآوری)	مباحث مورد بررسی در کتاب: ازدواج بانوان، وظایف بانوان در نهاد خانواده، فرزندآوری، وظایف زنان و جامعه در قبال آن، عفاف و حجاب فلسفه و حد و حدود آن و راه و روش مبارزه با بی‌حجابی، حضور زنان در اجتماع و اشتغال آنان، انتظارات رهبری از بانوان در زمینه‌های علمی و معنوی و راه و روش مبارزه با ظلم به زنان و نقشه راه چگونگی جبران عقب‌ماندگی زنان از مردان و مطالبات رهبری از بانوان در زمینه ورزش
میینی مقدس، مجید؛ عبدسرمدی، نرگس؛ خانمحمدی، کریم؛ هاشمیان، سید محمدحسین	۱۳۹۹	مقاله الگوی تحلیلی فعالیت اجتماعی زنان در انقلاب اسلامی با تأکید بر دیدگاه‌ها	روش تحلیل مضمون	استخراج الگوی سه سطحی با سطح پایین «فعالیت اشتغالی»، سطح «فعالیت استعدادی» و سطح فراتر «فعالیت اصلاحی». فعالیت اشتغالی عمدتاً ناظر به عمل اقتصادی، فعالیت استعدادی ناظر به شکوفایی و بروز استعدادها و فعالیت اصلاحی ناظر به احساس مسئولیت اجتماعی در قبال جامعه

پژوهشگر	سال	عنوان پژوهش	روش پژوهش	نتایج
		ی آیت‌الله خامنه‌ای		
خادمی، عاطفه؛ تقی‌زاده، فاطمه	۱۳۹۸	مقاله مدل مفهومی موضوع زن در گفتمان انقلاب اسلامی	تحلیل محتوای کیفی در چارچوب رویکرد منظومه‌ای	در این مقاله، دو مفهوم کلیدی الگوی سوم و انسان انقلابی به دست آمد که هر یک از این مفاهیم ابعاد تصویر را نمایان می‌کند و تصویر تولیدشده مبین نگاه فرا جنسیتی، اما با ملاحظات جنسیتی آیت‌الله خامنه‌ای به موضوع زن در کلان‌منظومه فکری ایشان است.
لول‌آور، منصوره؛ شاهمرادی زواره، راضیه	۱۳۹۳	واکاوی نقش اجتماعی زن از منظر آیت‌الله خامنه‌ای	روش تحلیل محتوای کیفی مایرینگ	در این مقاله، نقش اجتماعی در انواع سیاسی، ورزشی، جهادی، تحصیل و اشتغال در چهار سطح زیر بررسی شده است: نفی حضور، حضور مشروط، حضور مورد تأیید، تشویق به حضور.
بزرگ‌خو، حافظی‌نسب، قنبری	۱۳۹۹	مؤلفه‌های فردی و اجتماعی در الگوسازی زن تراز اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری	توصیفی-تحلیلی	در این مقاله، مهم‌ترین مؤلفه‌های فردی و اجتماعی در الگوسازی زنان اسلامی از دیدگاه رهبر انقلاب بررسی و بیان شده است که زنان در ابتدا باید در راستای خودسازی و تقویت ایمان و معنویت، حسن خلق، صبر و قناعت تلاش کنند و سپس با چنین خودسازی ویژه، رابطه خود را با جامعه تعالی بخشند. در اجتماع، تعالی زن در گزاره‌های اشتغال ، خانه‌داری و حجاب و عفاف مطرح است.

با جمع‌بندی پیشینه پژوهش می‌توان گفت، علی‌رغم اشتراک پژوهش حاضر با تحقیقات پیشین در قسمتی از داده‌ها، به جهت اینکه تمامی بیانات مرتبط با حوزه زنان و بحث مشارکت از ابتدای زعامت آیت‌الله خامنه‌ای تاکنون در این پژوهش بررسی شده، از جامعیت داده برخوردار است.

نکته دوم، تفاوت روش پژوهش حاضر با دیگر مقالات و کتاب‌های مرتبط بوده که باعث افتراق در یافته‌ها شده است. این پژوهش با اجرای روش گرانداد به الگوی جامعی با ابعاد جزئی در مشارکت زنان رسیده است، اما در کتاب‌ها و مقالات مشابه دیگر، تنها بخشی از این الگوی جامع را بیان کرده‌اند و قاعدتاً زمانی که الگوی جامع ترسیم نشود، نسبت میان مقولات مرتبط با مشارکت اجتماعی زنان به خوبی مشخص نمی‌شود؛ به همین دلیل، همچنان نقاط تمایز گفتمان تجددگرا و سنتی، از گفتمان مبنای‌گرای تمدنی یا به تعبیر آیت‌الله خامنه‌ای در پیام کنگره هفت هزار زن شهید در اسفند ۱۳۹۱، الگوی سوم در برابر الگوی غربی و شرقی شفاف نمی‌گردد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق از نظر هدف از نوع کاربردی و از نظر روش داده‌بنیاد بوده و از داده‌های کتابخانه‌ای بهره برده است. قلمرو زمانی این تحقیق از سال ۱۳۶۷ تا ۱۴۰۱ و قلمرو مکانی آن، تمامی بیانات، نامه‌ها و تقریظ‌های مرتبط با مسئله زن است که با کلیدواژه‌های زن، بانو، دختر، خانم، خانواده، زنان، بانوان، دختران، جنسیت، حجاب، حیا، پوشش، عفاف، عفت و ... به دست آمده است. همچنین تمامی فیش‌های موجود در «پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای»، با موضوع حضور زنان در صحنه، حضور زنان در انقلاب اسلامی، حضور زنان در نهضت مشروطه، حضور زنان در دفاع مقدس، حضور اجتماعی زن در اسلام و فیش‌های مربوط به حضرت زهرا و حضرت زینب سلام‌الله‌علیهما است.

۴- تحلیل کیفی داده‌ها

در ادامه به مراحل سه‌گانه تحلیل داده‌ها مبتنی بر روش گرانداد پرداخته می‌شود.

۴-۱. کدگذاری باز

در این مرحله واحدهای معنایی یا عبارتهایی که حامل یک معنا هستند، به صورت جداگانه جمع‌آوری و به‌طور مداوم با گزیده‌های دیگر مقایسه شده‌اند. به‌منظور دقت هرچه بیشتر در استخراج الگوی منطبق با منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، تلاش شده تا از برجسب‌گذاری بر اساس سلیقه شخصی اجتناب شود و برجسب‌ها با در نظر گرفتن نفی و نهی و تأکیدات موجود در کلام و با دقت در مخاطب کلام صورت گیرد تا از این طریق اعتبار لازم برای این پژوهش فراهم گردد.

جدول ۲: کدگذاری باز

شماره کد	بیانات	کد اولیه
Q1	در فعالیت‌سازی، در فعالیت اقتصادی، در طراحی و فکر کردن و برای امور کشور و یک شهر و یک روستا و یک مجموعه و امور شخصی خانواده مطالعه کردن، میان زن و مرد تفاوتی نیست. همه مسئول‌اند و همه باید انجام دهند (بیانات در دیدار با بانوان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).	مسئول بودن زنان مانند مردان در فعالیت‌های مختلف اجتماعی
Q2/1	امروز جوان‌های عزیز وظیفه خودشان را در تحصیل علم، معرفت و آگاهی سیاسی و اجتماعی بدانند [تا] بتوانند دشمن و وظیفه خود را بشناسند؛ که زنان و مردان در این وظایف مشترک‌اند، چون اسلام در وظایف بزرگ اجتماعی و سیاسی فرقی بین زنان و مردان نگذاشته است (بیانات در دیدار خانواده شهدا و جانبازان و آزادگان سیستان، ۱۳۸۱/۱۲/۱۱).	تساوی وظایف زن و مرد در وظایف بزرگ اجتماعی و سیاسی
Q2/2		لزوم شناخت بانوان جوان نسبت به وظایف اجتماعی و سیاسی
Q3	مسئولیت حضور در جامعه و فهمیدن دردهای عمومی جامعه و سعی در علاج دردهای عمومی جامعه، مخصوص مرد و مخصوص زن نیست؛ زن‌ها هم نمی‌توانند شانه‌شان را از این مسئولیت خالی کنند. اگر زن‌ها باید در این زمینه کاری انجام بدهند، البته باید انجام بدهند، محدودیتی هم وجود ندارد (بیانات در دیدار با بانوان نخبه، ۱۳۸۶/۴/۱۳)	مسئولیت همسان زن و مرد در حضور در جامعه و فهمیدن دردهای عمومی جامعه و سعی در علاج دردهای عمومی

۴-۲. کدگذاری محوری

برای شناسایی مقوله‌ها با پیامدهای مرتبط، از کدگذاری محوری استفاده و در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳: مفاهیم و مقولات مستخرج (کدگذاری محوری)

مقولات	مفاهیم	کد اولیه
مبانی قرآنی و روایی مشارکت صحیح و کارآمد بانوان	مبانی قرآنی مسئولیت اجتماعی زنان	آیه ۷۱ سوره توبه، مبنای مسئولیت همسان اجتماعی زن و مرد
	مبانی روایی مسئولیت اجتماعی زنان	وظیفه زنان همسان با مردان در اهتمام به امور مسلمانان و جامعه اسلامی و امور جهان اسلام و مسائل روز دنیا مطابق روایت «من أصبح لا يهتمم...»
	مبانی روایی اصل رعایت ریحانگی زن در مشارکت اجتماعی	نظر میانه اسلام در مشارکت اجتماعی زنان؛ عدم ممانعت و عدم تحمیل کار سنگین خارج از ظرافت جسمانی زن: به استناد به روایت «المرأة ریحانه...»
		تناسب کار محول به زن با ریحانگی او
	مبانی قرآنی مشارکت اجتماعی حق زن	آیه ۲۲۸ سوره بقره، ناظر بر حق و وظیفه دو روی یک سکه
	مبانی قرآنی اصل در نظر گرفتن کرامت انسانی زن در مشارکت اجتماعی	آیه فَمَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ (احزاب/۳۳)، ناظر بر نهی از تنافی کار زن با کرامت و ارزش معنوی و انسانی او
	مبانی روایی اصل در نظر گرفتن کرامت انسانی زن در مشارکت اجتماعی	روایت «خِيَارُ خِصَالِ النِّسَاءِ شَرَارُ خِصَالِ الرِّجَالِ: الزَّهْوُ وَالْجَبْنُ وَالْبَخْلُ...» (بهترین خصلت‌های زنان، بدترین خصلت‌های مردان است: نازش به خود، ترس و بخل...) (حکمت ۲۳۴ نهج البلاغه) ناظر بر نهی تنافی کار با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن
تعریف، انواع و دامنه مشارکت صحیح و کارآمد بانوان	تعریف و انواع مشارکت اجتماعی	فعالیت‌های اجتماعی اعم از فعالیت اقتصادی، فعالیت سیاسی، فعالیت اجتماعی به معنای خاص، فعالیت‌های علمی، درس خواندن، تدریس، تلاش در راه خدا، مجاهدت و همه میدان‌های زندگی در جامعه
		شریک بودن زن و مرد در حفظ مجموعه نظام اجتماعی و امر به معروف و نهی از منکر، اداره و پیشرفت جامعه
		انواع مسئولیت‌های اجتماعی بانوان: فعالیت تحصیلی، فعالیت سازندگی، فعالیت اقتصادی، طراحی و تفکر برای امور جامعه پیرامونی
		اشتراک زن و مرد در وظیفه امر به معروف، وظیفه خدمت، وظیفه جهاد از نگاه اسلام
	دامنه مشارکت اجتماعی زن	جغرافیای مشارکت اجتماعی زنان: جامعه اسلامی، جهان اسلام، دنیا
نبود تفاوت برای زن و مرد در مسئول بودن در فعالیت سازندگی، فعالیت اقتصادی، طراحی و فکر کردن و برای امور کشور و شهر و روستا		

		رشد فکری، علمی، اجتماعی، سیاسی و معنوی زن در حد اعلی برای رساندن فایده به جامعه و خانواده بشری در حد اعلا
عامل زمینه‌ای مشارکت صحیح و کارآمد بانوان	-----	اسلام و انقلاب اسلامی عامل ورود زنان به صحنه جهاد، سیاست و تأثیر در سازندگی اساسی کشور
اصول مشارکت صحیح و کارآمد بانوان	اصل تناسب نحوه و نوع مشارکت با قالب وجودی	تناسب مسئولیت اداره و پیشرفت جامعه اسلامی زنان با توانایی‌ها
		تکالیف اجتماعی زن و مرد یکسان و نحوه اجرا و نقش‌ها متفاوت
		تطابق ترکیب ساختمان جسمی و روحی با وظایف ویژه زن و مرد
		غلط بودن اجبار به زنان برای انجام کار سنگین اقتصادی، اجتماعی و سیاسی
		نهی از ورود زنان به برخی میدان‌ها (به دلیل محدودیت طبیعی و فطری)
	اصل رعایت حدود اسلامی بین زن و مرد و ایجاد محیط امن برای زنان	توانایی زن در عرصه اجتماعی در صورت داشتن قدرت جسمانی و شوق و فرصت با رعایت اسلام در روابط زن و مرد
		معنای مرز بین زن و مرد، قائل شدن حدود اخلاقی و معاشرتی نفی مفهوم مرز بین زن و مرد، به معنای عدم حضور ایشان، در یک محیط تحصیلی و کاری
		اولویت متخصص شدن برخی از زنان در همه رشته‌های پزشکی برای جلوگیری از اختلاط بی‌قید و شرط زن و مرد
	اصل حفظ سهم خانواده و اولویت آن	مهم‌ترین شغل زن، خانه‌داری
		تحت‌الشعاع قرار نگرفتن بحث همسری و مادری زن با اشتغالات مختلف او
اولویت داشتن جان، ایمان، تربیت و اخلاق فرزند به کار اداری		
اصل در نظر گرفتن اولویت‌ها و اقتضائات زمان و خلأها	رها کردن خانه و شوهر و زندگی برای انجام تکلیف بزرگ حفظ حیات اسلام	
راهبردهای مشارکت	ایجاد فرصت برای نقش‌آفرینی بانوان در	لزوم فرصت‌دهی به زن برای بروز استعدادهای او در سطوح مختلف مطابق معنای کرامت

اجتماعی بانوان	اجتماع (توجه به کرامت انسانی بانوان) و راهبردهای آن	نهی از اجبار به ورود بانوان به کار غیرمتناسب با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن
		لزوم مهیا کردن شرایط استفاده از زن کارآمد در عرصه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر کشور به‌عنوان یک امر مهم
		لزوم تکرار و استدلال برای فرهنگ‌سازی انتخاب اصلح بدون تعصب جنسیتی در سطوح بالای مدیریتی بدون نیاز به صدور بخشنامه برای آن
		افتخار به کیفیت حضور زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی به جای افتخار به کمیت
راهبردهای جمع بین نقش خانوادگی و اجتماعی زن	تصحیح رفتار غلط افراط و تفریط در رها کردن فعالیت اجتماعی توسط زن به نفع نقش خانوادگی و بالعکس	
	تصحیح فهم غلط یا مغرضانه از دیدگاه اسلام برای جمع بین نقش خانوادگی و اجتماعی	
	فدا کردن کمیت برای کیفیت حفظ سهم خانه در عین داشتن سهم اجتماعی	
	لزوم کمک دولت به بانوان شاغل برای ایفای بهتر نقش خانوادگی (مرخصی، بازنشستگی، مدت کار روزانه)	
	کمک همسر در رفع عقب‌ماندگی‌های زن در ایجاد روح اندیشه و تأمل و عدم ممانعت از انجام فعالیت اجتماعی او در حد اقتضای خانواده	
	ایجاد امنیت در خانواده برای زن، موجب فائق آمدن بر مشکلات او در بیرون خانواده	
موانع مشارکت اجتماعی بانوان	تصور درجه دو بودن زن در خانواده	تحمیل کار سنگین به زن در خانواده با شرط ضمن عقد برای اشتغال زن توسط مرد
		تحمیل کار سنگین به زن در خانواده با انجام قسمت اعظم امور معیشتی خانوار
		کارپرداز دانستن زن در خانواده
	تصور درجه دو بودن زن در اجتماع و نگاه سرمایه‌داری به او و مردوارگی زن	از بین رفتن فرصت اندیشه و تصمیم‌گیری برای زنان، با ورود آن‌ها به میدان تحمیلی و سخت اجتماعی
		قرار دادن زنان به‌عنوان نیروی کار ارزان
		ایجاد گرایش به مصرف، تجمل، آرایش و مد به‌منظور دوری از آرمان‌گرایی
		تحمیل کار مردانه به زنان، با افتخار

		عدم توصیه اسلام به اجبار زن در انجام کارهای سنگین اقتصادی، اجتماعی یا سیاسی
		در معرض فشارهای روحی، روانی، عاطفی و شخصیتی قرار دادن زنان به نام اشتغال و واگذاری مسئولیت
	ایجاد ناامنی و تلاطم برای زن در اجتماع	نبود محیط امن برای درس و مشارکت زن در اجتماع، ظلم به او
		ناامن بودن فضای جامعه برای پیشرفت بانوان
ویژگی‌های بانوان برای مشارکت اجتماعی	-----	جدی، مسئولانه و با بصیرت
		فعالیت عقیفانه، با ایمان عمیق و اتکا به خداوند متعال
آثار مشارکت اجتماعی بانوان	نقش‌آفرینی بی‌بدیل در جامعه	نقش‌آفرینی بی‌بدیل و استثنایی زنان در جامعه با حفظ نقاط قوت زنانه، با ایمان عمیق، با استقرار ناشی از اتکا به خداوند و همراه با عفت و پاک‌دامنی
	معماری و تغییر در مسیر تاریخ و کشور	زنان شهید، نقش‌آفرینان در تغییر مسیر تاریخ و کشور و معماری ایران جدید
	پیشرفت چند برابری با حضور زنان	ورود مسئولانه بانوان به هر میدان، باعث پیشرفت چند برابری در آن میدان
		حضور جدی و آگاهانه و با بصیرت، باعث پیشرفت مضاعف حرکات اجتماعی
		دو برابر شدن نیروی انسانی کشور، با حضور زنان در اجتماع
	شکست تحولات اجتماعی بدون زنان	شکست خوردن تحولات اجتماعی عظیم بدون حضور زنان
	حرکت زنان، پشتوانه مردان و موتور محرک آنان	ناتوانی مردان در ورود به میدان‌های سخت بدون وجود احساسات و ایمان قوی زنان به آن میدان
		تشجیع مردان توسط زنان برای حضور در خطرناک‌ترین میدان‌ها
زنان، پیشرو و محور حرکت اجتماعی	شکل‌گیری برخی از تحولات انقلابی با شروع حرکت زنانه	
	محوریت زنان در انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و در صف مقدم قرار گرفتن آن‌ها	

۳-۴. کدگذاری انتخابی

روایت داستان (تعریف روابط بین مقوله‌ها و پیامدها و سناریوهای مربوطه) در این مرحله انجام و سپس الگوی لازم اتخاذ شد. در این پژوهش، پس از شناسایی داده‌ها و کدگذاری و دسته‌بندی آن‌ها، ۶۵۷ کد اولیه، ۳۵ مقوله اولیه و هشت مقوله کلی به دست آمد. این هشت مقوله که حول مقوله محوری مشارکت اجتماعی صحیح و کارآمد زنان استخراج شد، عبارت‌اند از: (۱) مقوله مبانی قرآنی و روایی مشارکت اجتماعی زنان و علت زمینه‌ای مشارکت کارآمد (عامل زمینه‌ای)؛ (۲) موانع مشارکت؛ (۳) انواع و دامنه مشارکت زنان (مقوله محوری)؛ (۴) ویژگی‌های زنان مؤثر در مشارکت صحیح و کارآمد (عوامل علی)؛ (۵) اصول مشارکت زنان (عوامل مداخله‌گر)؛ (۶) راهبردها یا عوامل راهبردی؛ (۸) آثار مشارکت زنان.

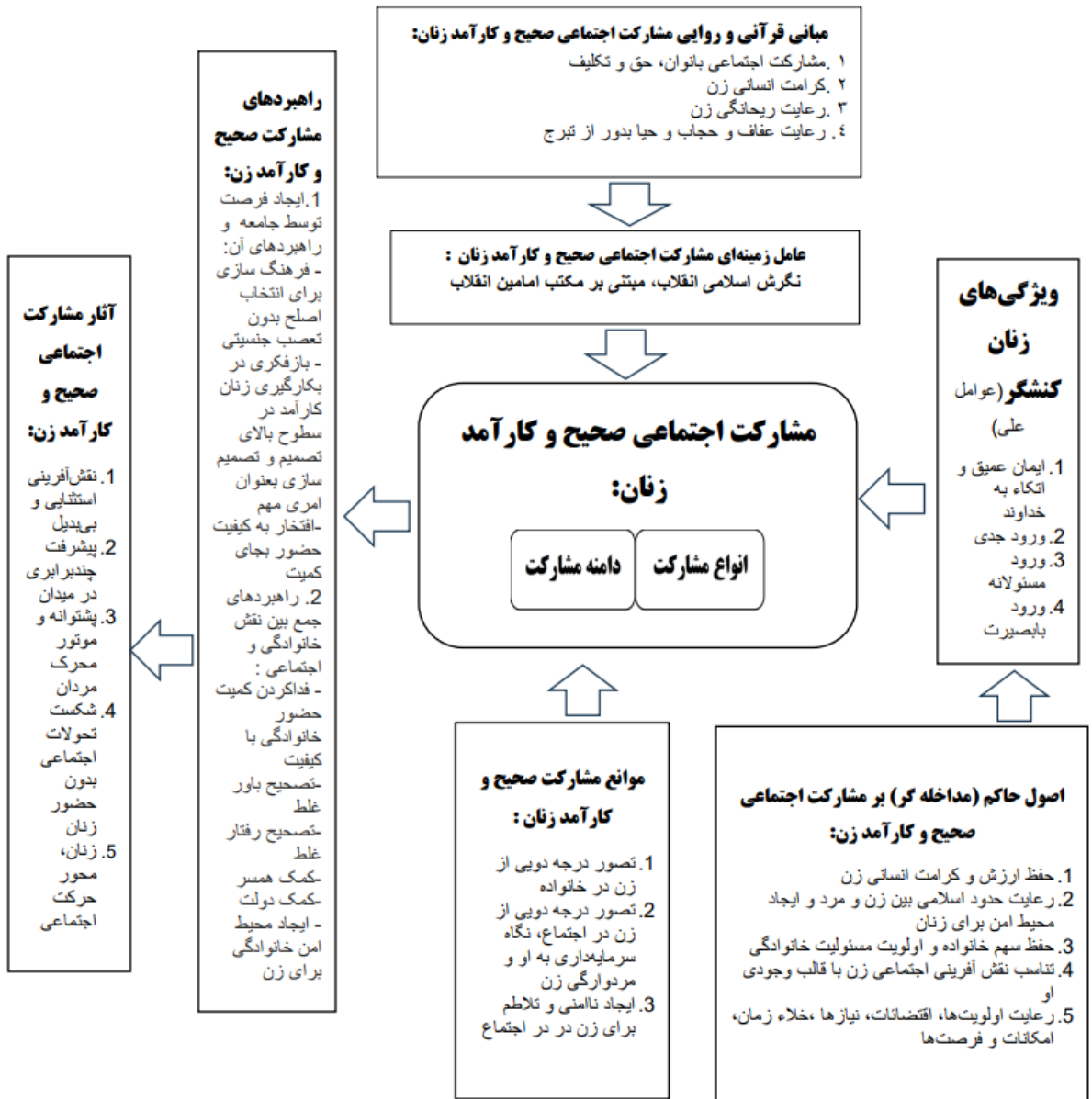
جدول ۴: دسته‌بندی مقوله‌ها

عنوان مقوله	نوع مقوله
مبانی قرآنی و روایی مشارکت	عامل زمینه‌ای
	علت زمینه‌ای مشارکت
تعریف و دامنه مشارکت	مقوله محوری
ویژگی‌های مشارکت	عوامل علی
اصول مشارکت	عوامل مداخله‌گر
راهبردهای مشارکت	عوامل راهبردی
موانع مشارکت	موانع
آثار مشارکت	پیامد

در الگوی حاکم بر این مقوله‌ها که قرابت‌هایی با الگوی پارادایم^۱ دارد، رویکرد اسلامی (مبناگرا) برگرفته از نگاه امامین انقلاب که مبتنی بر ادله نقلی قرآنی و روایی است، به‌عنوان عامل زمینه‌ساز برای صحیح و کارآمد نمودن مشارکت صحیح بانوان است؛

^۱. Paradigm

درحالی‌که در رویکرد سنت‌گرا، زنان در امر مشارکت اصلاً دیده نمی‌شوند و در رویکرد تجددگرا، زنان مشارکت صحیح و کارآمد و مسئولیت‌مدار ندارند. پدیده محوری مشارکت در اینجا منطبق بر منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، تعریف و دامنه‌ای دارد و اگر در این پدیده، بانوان با ویژگی‌های مشخص و به لحاظ اصولی حضور یابند، انتظار آثار و پیامدهای مثبتی در جامعه وجود دارد. در الگوی مستخرج، ویژگی بانوان کنشگر، در واقع عوامل علی هستند که موجب صحیح و کارآمد شدن مشارکت ایشان با لحاظ عامل بسترساز اصول‌گرای اسلامی است و اصول مشارکت، عوامل مداخله‌گری ناظر بر عملکرد بانوان و بعضاً جامعه است که با تصرف در عامل علی می‌تواند اثر آن را در مقوله محوری کم‌وزیاد کند. علاوه بر این عوامل، موانعی نیز وجود دارد که باعث می‌شود مشارکت بانوان از کارکرد و پیامدهای مثبت خود دور شود. در کنار همه این مقولات، راهبردهایی هم مشاهده می‌گردد که اغلب ناظر به عملکرد جامعه و مردان است.

نمودار ۱: مدل مشارکت زن

۵. تبیین الگوی مشارکت اجتماعی زنان

۵-۱. دامنه و انواع مشارکت اجتماعی زنان

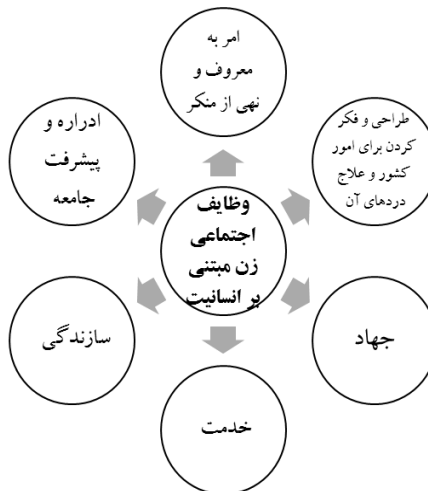
یکی از ابعاد هویت زن، بخش فعالیت‌های اجتماعی اوست که در کنار دو بعد فردی و خانوادگی ابعاد سه‌گانه هویتی او را تشکیل می‌دهد و بعد فردی او، زیربنای بعد خانوادگی و اجتماعی است. اهم فعالیت اجتماعی بانوان از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، شامل فعالیت اقتصادی، فعالیت سیاسی، فعالیت‌های خیرخواهانه، داوطلبانه و خدماتی، فعالیت علمی (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۵/۱۲/۲۰) و نیز کارهای ادبی و هنری (شامل ادبیات، شعر، رمان و شرح حال نویسی) (همان: ۱۴۰۰/۵/۵) و فعالیت ورزشی (همان: ۱۴۰۱/۱۰/۱۴) است. ایشان یا این فعالیت‌ها را به‌صراحت به‌عنوان عرصه‌های کنشگری زنان معرفی کرده‌اند یا از زنان واجد این فعالیت‌ها تمجید نموده‌اند. به این ترتیب می‌توان دریافت که این‌گونه فعالیت‌ها جزء مشارکت‌های مباح زنان به شمار می‌روند؛ به‌طور مثال ورزش قهرمانی از عرصه‌هایی است که آیت‌الله خامنه‌ای از حضور زنان محجبه در آن، به‌عنوان مهم‌ترین عملیات تبلیغی برای حجاب حمایت کرده و بدان افتخار نموده‌اند. (همان: ۱۴۰۱/۱۰/۱۴)

علاوه بر این، تعدد عرصه‌های کنشگری زنان به لحاظ جغرافیا نیز مهم است. بانوان باید نسبت به طراحی و فکر کردن برای امور خانواده، مجموعه، روستا، شهر و کشور و حتی امور مسلمانان و جامعه اسلامی و امور جهان اسلام و همه مسائلی که در دنیا می‌گذرد، اهتمام نمایند؛ چون این یک وظیفه اسلامی مشترک میان زنان و مردان است (همان: ۱۳۸۶/۴/۱۳). وظیفه زنان مسلمان نه تنها به لحاظ جغرافیایی و تعدد نوع بسیار گسترده است، بلکه به لحاظ حد فایده و ثمردهی برای جامعه و خانواده بشری هم در حد اعلاست (همان: ۱۳۶۸/۱۰/۱۲).

نمودار ۲: دامنه مشارکت اجتماعی زن

نکته دیگر، مطابق با داده‌ها، اشتراک زن و مرد در وظایف بزرگ اجتماعی و سیاسی با یکدیگر بوده (همان: ۱۳۸۱/۱۲/۱۱) و در واقع وجوه مشترک زن و مرد، به وجوه انسانی آن‌ها اشاره می‌کند. از مصادیق این وظایف مشترک در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان وظیفه بزرگ امر به معروف و نهی از منکر، به معنای گسترده ایجاد و حفظ نظام اسلامی (همان: ۱۳۹۴/۱/۱)، خدمت (همان: ۱۳۹۹/۱۱/۱۵)، جهاد اجتماعی (همان: ۱۳۹۱/۱/۱۵)، سازندگی، اداره و پیشرفت جامعه و طراحی و فکر کردن برای امور کشور و علاج دردهای آن (همان: ۱۳۷۵/۱۲/۲۰) و علاج دردهای آن (همان: ۱۳۸۶/۴/۱۳) را بیان نمود.

نمودار ۳: انواع وظایف اجتماعی زن مبتنی بر جنبه‌های انسانی

۲-۵. مبانی قرآنی و روایی مشارکت

در این بخش به آیات و روایاتی اشاره می‌شود که آیت‌الله خامنه‌ای درباره مشارکت اجتماعی زن، به‌عنوان مبنای کلام خویش بیان کرده‌اند؛ بی‌شک آیات و روایات دیگری هم هست که مبانی تفکری ایشان را در مبحث مشارکت اجتماعی زنان شکل داده است، ولی چون اشاره مستقیم به آن‌ها نبوده یا در ذیل موضوعات خاص‌تر مانند مشارکت سیاسی می‌گنجد، در اینجا نیامده است.^۱ گفتنی است ایشان برخی از مباحث مرتبط با زن و مشارکت اجتماعی او را با بازنمایی شخصیت‌هایی همچون حضرت زهرا، حضرت زینب و حضرت معصومه (سلام‌الله‌علیهم) و دیگر زنان شاخص اسلام مانند حکیمه خاتون تبیین می‌نمایند.

۲-۵-۱. مشارکت اجتماعی بانوان، حق و تکلیف

زمانی که سخن از مشارکت اجتماعی زنان در میان است، کمتر نسبت آن با مسئولیت اجتماعی مشخص می‌شود؛ اما در نگاه قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای، چنان‌که پیشتر هم گفته شد، عمدتاً تأکید بر مسئولیت اجتماعی است؛ چنان‌که ذیل آیه ۷۱ سوره توبه «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» بیان می‌دارد که مؤمنین و مؤمنات در حفظ مجموعه نظام اجتماعی و امر به معروف و نهی از منکر همه سهیم و شریک‌اند؛ زن را استثنا نکرده، ما هم نمی‌توانیم زن را استثنا کنیم. مسئولیت اداره جامعه اسلامی و پیشرفت جامعه اسلامی بر دوش همه است؛ بر دوش زن، بر دوش مرد؛ هر کدامی به نحوی بر حسب توانایی‌های خودشان. (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳/۴/۱۳۸۶)

۱. «در اسلام بیعت زن، مالکیت زن، حضور زن در این عرصه‌های اساسی سیاسی و اجتماعی، تثبیت شده است: «إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ» (ممتحنه/۱۲). زن‌ها می‌آمدند و با پیغمبر بیعت می‌کردند. پیغمبر اسلام فرمود که مردها بیایند بیعت کنند و به تبع آن‌ها، هر چه که آن‌ها رأی دادند، هر چه که آن‌ها پذیرفتند، زن‌ها هم مجبور باشند قبول کنند؛ نه. گفتند زن‌ها هم بیعت می‌کنند؛ آن‌ها هم در قبول این حکومت، در قبول این نظم اجتماعی و سیاسی شرکت می‌کنند. غربی‌ها هزار و سیصد سال در این زمینه از اسلام عقب‌اند و این ادعاها را می‌کنند! در زمینه مالکیت نیز همین‌طور و در زمینه‌های دیگری که مربوط به مسائل اجتماعی و سیاسی است» (بیانات در دیدار گروه کثیری از بانوان، ۳۰/۶/۱۳۷۹).

ایشان همچنين با استناد به روايت «مَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ» (كليني، ۱۴۰۷ ق، ج ۲: ۱۶۳) تصريح می‌نماید که این روايت مختص مردان نیست، بلکه زنان هم باید به امور مسلمانان و جامعه اسلامی و امور جهان اسلام و همهٔ مسائلی که در دنیا می‌گذرد، احساس مسئولیت و اهتمام نمایند. (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۵/۱۲/۲۰)

ایشان بر اساس آیهٔ ۷۱ سوره توبه، هنگام ترسیم زنان نقش‌آفرین در انقلاب و دفاع مقدس، به‌عنوان زن الگوی سومی، در کنار دو بعد فردی و خانوادگی ایشان، او را معمار ایران جدید و عنصر محوری جامعه معرفی می‌کند که می‌تواند تعريف زن در ساحت‌های سه‌گانه از جمله ساحت ولایت اجتماعی و جهاد امر به معروف و نهی از منکر و جهاد اجتماعی را جهانی کند و بن‌بست‌های بزرگ را در هم بشکند. (خامنه‌ای، پیام‌ها: ۱۳۹۱/۱۲/۱۵) این زن به‌عنوان عنصر مرکزی اجتماع، یک فرد منفعل در حاشیه (همان) و فردی که همواره به تبعیت از مردان وارد حوزه جامعه شود نیست؛ چنان‌که او یک کنشگر اجتماعی با جلوه‌گری جنسی هم نیست؛ بلکه انسانی است که ضمن مهار بعد نمایشی جنسیت خویش، در خط مقدم تحولات اجتماعی^۱ نقش‌آفرینی جدی دارد.

اما نکته حائز اهمیت این است که در نظام متعادل اسلام بر اساس آیه ۲۲۸ سوره بقره «وَأَلْهِنَّ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ»، «هر وظیفه‌ای که به کسی محول شده، در قبالش یک حقی وجود دارد. هر امتیازی به هر کدام داده شده، در مقابلش یک وظیفه‌ای وجود دارد» (همان: ۱۴۰۱/۱۰/۱۴). پس حق و تکلیف دوروی یک سکه‌اند و در این موضوع بانوان استثنا نیستند؛ بلکه چون در باب مسائل مهم اجتماعی، مسئولیت دارند، حتماً در همین زمینه بر گردن جامعه هم حقی دارند که بالاترین آن، عبارت است از حفظ کرامت زن که خود ابعادی دارد؛ اما اهم آن همین است که «به زن فرصت داده بشود تا آن نیروها و استعدادها بر جسته و عظیمی را که در درون هر انسانی خدای متعال به ودیعه نهاده است - از جمله زن و استعدادهایی که

۱. «نقش زنان در انقلاب، ثابت کرد که زن در سایهٔ ایمان و آگاهی و به دور از منجلاب فساد که دنیای غرب برای او درست کرده است، می‌تواند نقش اول را در تحولات تاریخی و جهانی ایفا کند.» (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۶۸/۴/۲۳)

فقط در درون زنان وجود دارد- این استعدادها در سطوح مختلف بروز کند؛ در سطح خانواده، در سطح جامعه، در سطح بین‌المللی، برای علم، برای دانش و معرفت و تحقیق، برای تربیت و سازندگی» (همان: ۱۳۸۸/۷/۲۸).

۲-۲-۵. در نظر گرفتن کرامت انسانی زن در امر مشارکت

کرامت انسانی، از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، بالاترین حق زن است (خامنه‌ای، پیام‌ها: ۱۳۹۱/۱۲/۱۵) که بر پایه ارزش الهی و انسانی زن در حال صورت‌بندی است. ایشان بارها پیرامون همسانی انسانی زن و مرد سخن گفته‌اند که مبنای آن آیه ۳۵ سوره احزاب است: «إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ ... أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا» ایشان در بیانات خود درباره این آیه توضیح می‌دهند: «مرد مسلمان و زن مسلمان در مورد ارزش‌های الهی و انسانی هیچ تفاوتی با همدیگر ندارند. وظایف مشترکی هم هر دو دارند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۹/۱۱/۱۵). پس زن و مرد، به لحاظ ارزش‌گذاری انسانی و اسلامی، هیچ تفاوتی با هم ندارند.

بر همین اساس، کار و اشتغال زنان، نباید با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن منافات داشته باشد. نباید زن را تذلیل کنند و او را وادار به تواضع و خضوع نمایند. حدیث «خِيَارُ حِصَالِ النِّسَاءِ شِرَارُ حِصَالِ الرِّجَالِ: الزَّهْوُ وَالْجُبْنُ وَالْبُخْلُ؛ فَإِذَا كَانَتِ الْمَرْأَةُ مَرْهُوَّةً لَمْ تُمَكِّنْ مِنْ نَفْسِهَا...» (شریف رضی، ۱۴۱۴ ق: ۵۰۹)؛ ناظر بر تکبر زنان در مقابل مردان نامحرم و آیه «فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ» (احزاب/۳۲) نیز ناظر بر ترک خضوع گفتاری زن در ارتباط با نامحرم (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۱/۹/۲۵)، بر همین اصل تأکید می‌کند.

۲-۲-۵. رعایت ریحانگی زن در عرصه اجتماعی (مبنای روایی تناسب

مشارکت با قالب وجودی زن)

بر اساس روایت «الْمَرْأَةُ رِيحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۵: ۵۱۰)، آیت‌الله خامنه‌ای اشاره می‌کنند که اگر کاری به زنان محوّل می‌شود، می‌بایست با ریحانه بودن او متناسب باشد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۵/۲/۲۰)؛ پس ریحانگی زن که با توجه به دیگر بیانات ایشان در حوزه خانواده، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های جنسیتی اوست، در نوع وظایف محوله به زن اثرگذار است؛ ضمن آنکه مطابق با آنچه در اصل

تناسب با قالب وجودی خواهد آمد، ویژگی جنسیتی اغلب بر نحوه انجام وظایف اجتماعی مؤثر است.

۲-۴. رعایت عفاف، حجاب، حیا و پرهیز از تبرج

به تأیید آیت‌الله خامنه‌ای، حجاب لباس مشارکت اجتماعی است (همان: ۱۳۷۷/۲/۷) و یکی از ده‌ها فایده‌اش، امنیت برای زن و مرد، به‌خصوص برای زن، در توانایی هر دو بر انجام مسئولیت‌های اجتماعی است؛ (همان: ۱۳۷۵/۱۲/۲۰) که این فایده - یعنی امنیت‌بخشی به‌ویژه برای زن، می‌تواند برگرفته از آیه ۵۹ سوره احزاب «أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ» باشد. قرآن کریم همچنین، خطاب به همسران پیغمبر (ص) می‌فرماید: «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى» (احزاب/۳۳) که به تعبیر ایشان یکی از نشانه‌های جاهلیت اولی، تبرج زنانه است که امروز هم از عمده‌ترین مظاهر تمدن غربی است (همان: ۱۳۹۳/۳/۶). تبرج یعنی همان خودنمایی زنان در مقابل مردان، برای جذب و فتنه‌انگیزی (همان: ۱۳۷۷/۲/۷) و این مهم باید در ارتباط با نامحرم لحاظ شود، اعم از ارتباط با نامحرمی که به‌واسطه حضور اجتماعی زن و کنشگری او در جامعه اتفاق می‌افتد.

همچنین در تحلیل روایت «یا داوُدُ، إِنَّ خِصَالَ الْمَكَارِمِ بَعْضُهَا مُقَيَّدٌ بِبَعْضٍ ... صِدْقُ الْحَدِيثِ... وَرَأْسُهُنَّ الْحَيَاءُ.» (طوسی، ۱۴۱۴ ق: ۳۰۱)، اشاره می‌شود، حیا که در رأس مکارم اخلاق است، مظاهری دارد؛ یکی از مظاهرش پوشش ظاهری است و دیگری معاشرت‌ها و مکالمات سخنورانه و حکیمانه است که انسان در حرف زدن، در اظهارنظر کردن، در تبادل کلمات، حیا را ملاحظه کند و این توصیه‌ای است که به مرد و زن می‌شود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۷/۱۲/۱۳) و رعایت حیا در این مظاهر و عدم اختلاط زن و مرد به معنای داشتن حفاظ و حجاب میان ایشان و نبود تبرج زنانه از اصول نقش‌آفرینی در محیط‌های مشترک است.

۳-۵. عامل زمینه‌ای مشارکت صحیح و کارآمد اجتماعی زن

وقتی سخن از عامل زمینه‌ای مشارکت صحیح و کارآمد زن در میان است؛ یعنی احتمالاً عوامل دیگری هم بر کلیت مشارکت زن اثرگذارند، اما آن‌ها یا زن را از ریل طبیعت زنانه خود خارج می‌کنند یا او را در این راستا به ابزار جنسی بدل می‌نمایند که هر دو اتفاق، ضمن دور کردن زن از هویت اصیل خود، اثربخشی مشارکت وی را نیز دچار خدشه می‌کنند. با این مقدمه، روشن می‌شود اسلام مهم‌ترین عامل

بستر ساز و زمینه‌ای مؤثر بر مشارکت‌های اجتماعی اصیل و اثرگذار زن است، به‌گونه‌ای که ضمن حفظ ابعاد برجسته هویت زنانه، در این مشارکت به او به چشم یک ابزار جنسی نگریسته نمی‌شود؛ چراکه یکی از اصول اساسی مشارکت زن در جامعه اسلامی، در نظر گرفتن کرامت انسانی و زیست عقیقانه او است؛ هر چند قاطبه علمای اسلام در طول تاریخ، چنین نگاهی به شخصیت اجتماعی زن نداشته‌اند. در اصل «این انقلاب اسلامی و در رأس آن امام خمینی (ره) بود که زن را در مرکز فعالیت‌های سیاسی قرار داد و پرچم انقلاب را به دست زنان سپرد» (همان: ۱۳۶۸/۱۰/۲۶) و روند عمومی حرکت زنان اعم از زنان روستایی و شهرهای دور افتاده را متحول کرد (همان: ۱۳۶۹/۱۰/۱۶) و به سمت رشد علمی و اخلاقی و سیاسی و حضور در میدان‌ها و فایده بخشیدن جامعه به معنای واقعی پیش برد (همان: ۱۳۶۸/۱۰/۲).

بنابراین می‌توان گفت که عامل زمینه‌ای مشارکت صحیح و کارآمد اجتماعی زن، در یک کلام، نگرش اسلامی انقلاب مبتنی بر مکتب امامین آن است.

۵-۴. عوامل مداخله‌گر، اصول حاکم بر مشارکت

ابا بررسی بیانات آیت‌الله خامنه‌ای اصولی دریافت می‌شود که باید زنان و جامعه برای نقش‌آفرینی اجتماعی بانوان در نظر بگیرند؛ اصولی به شرح ذیل که اگر لحاظ نشوند، نمی‌توان انتظار آثار مشارکت صحیح و کارآمد بانوان را داشت:

- **اصل نخست، حفظ و رعایت کرامت انسانی زن:** بر اساس این اصل، نخست باید فرصت کنشگری به بانوان داده شود، چراکه زنان نیز مانند مردان وظایف اجتماعی دارند. دوم اینکه، این فرصت با کرامت انسانی زن در تعارض نباشد. راهبردهای ناظر به این بحث در قسمت بعدی بیان شده است.

- **اصل دوم، رعایت حدود اسلامی بین زن و مرد و ایجاد محیط امن برای زنان:** رعایت حجاب و حدود اسلامی در اصل مجوز فعالیت بانوان است، نه منزوی کردنشان؛ اگر به تعبیر آیت‌الله خامنه‌ای فردی در این مورد به بیراهه می‌رود، باید بداند برداشتش کاملاً غلط و انحرافی است؛ حجاب در واقع، به معنای جلوگیری از اختلاط و آمیزش بی‌قید و شرط زن و مرد

در جامعه می‌باشد و به‌هیچ‌عنوان مزاحم و مانع فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و علمی زنان نیست (همان: ۱۳۶۸/۱۰/۲۶).

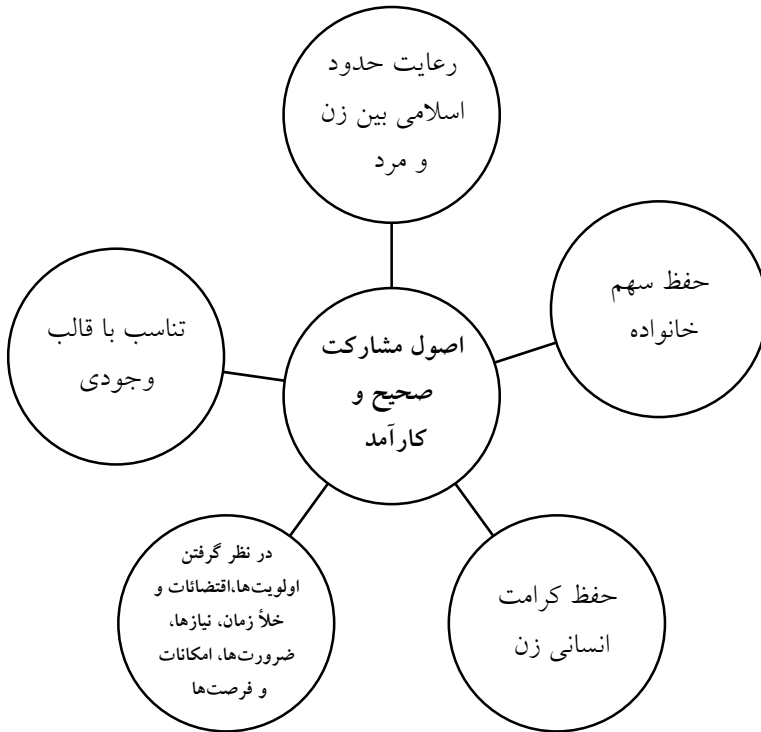
در اصل دوم، علاوه بر حجاب، حدود اخلاقی و حیا هم باید رعایت شود. حیا باید در لایه رفتاری و پوششی لحاظ گردد. در روابط میان زن و مرد در اجتماع مرزی وجود دارد که معنای این مرز، عدم حضور زن و مرد در یک محیط کاری، تحصیلی و عبادی نیست، بلکه معنایش همین رعایت حدود در اخلاق معاشرتی است. (همان: ۱۳۷۳/۷/۲۰). به مناسبت همین اصل است که ایشان تخصص یافتن زنان در حوزه‌های مختلف پزشکی را لازم و دارای اولویت می‌دانند (همان: ۱۳۶۸/۱۰/۲۶) تا بتوانند در حد ممکن از میزان اختلاط جسمی زن و مرد کم کنند.

- **اصل سوم، حفظ سهم خانواده و اولویت مسئولیت خانوادگی نسبت به دیگر وظایف بانوان** (همان: ۱۳۸۶/۴/۱۳): کارهای خانه، خانواده و همسر و کدبانویی (به معنای خاص مورد تعریف آیت‌الله خامنه‌ای) و مادری نباید تحت‌الشعاع مشارکت اجتماعی زن قرار گیرد (همان: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). این مسئله مهم‌ترین وظیفه زن است (همان: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴)؛ بنابراین اگر جایی امری دایر شد که زن بین حفظ جان، اخلاق، ایمان و تربیت فرزند و کار اداره یکی را انجام دهد، قطعاً کار اداری مقدم نیست؛ البته این دوران باید واقعی باشد و با هیچ شگردی قابل حل نباشد (همان: ۱۴۰۱/۱۰/۱۴). در این میان، استتکاف از فرزندآوری، به بهانه فعالیت‌های خارج از خانواده هم از مواردی است که مرضی خداوند متعال نمی‌باشد و خلاف طبیعت بشری و زنانه است (همان: ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

- **اصل چهارم، تناسب نقش‌آفرینی اجتماعی زن با قالب وجودی او:** طبق مطالب پیش‌گفته، وظایف اجتماعی زن و مرد مشترک است؛ اما باید توجه کرد که در این وظایف مشترک، نحوه اجرا و عملیات متناسب با جنسیت باشد. به تعبیر دیگر، «تکالیف اجتماعی زن و مرد یکسان، اما نقش‌ها مختلف است؛ یعنی هم زن، هم مرد برایشان جهاد واجب است؛ منتها جهاد مرد یک‌جور است، جهاد زن یک‌جور دیگر است.» (همان: ۱۴۰۱/۱۰/۱۴). چنان‌که زن در حین رشد در محیط اسلامی، در فضای

علمی، سیاسی و غیره و با قرارگیری در صفوف مقدم اساسی‌ترین مسائل اجتماعی، در عین حال زن باقی می‌ماند و از محیط زنانه، از خصوصیات زنانه، از اخلاق زنانه دور نمی‌شود؛ (همان: ۱۳۹۱/۴/۲۱) و در این راستا باید کاری به زن محول گردد که متناسب با ریحانگی او باشد (همان: ۱۳۹۵/۲/۲۰).

- **اصل پنجم، در نظر گرفتن اولویت‌ها:** در نظر داشتن اولویت‌ها، اقتضائات و خلأ زمان، نیازها، ضرورت‌ها، امکانات و فرصت‌ها برای انجام وظیفه اجتماعی هر انسان، از جمله زن لازم است. (همان: ۱۳۷۵/۱۲/۲۰) زنان به مانند مردان، اولاً باید بر اساس اولویت‌ها و نیازهای جامعه و ثانیاً بر اساس توانایی‌ها، فرصت‌ها، علایق و استعدادهای خود در اجتماع مشارکت داشته باشند. گاهی اولویت‌ها و نیازهای جامعه به حدی حائز اهمیت هستند و نقش زنان در آن‌ها مهم و ضروری است که زن حتی می‌بایست خانه و همسر و فرزند خود را برای آن رها و فدا کند؛ مانند شرایطی که حضرت زینب سلام‌الله برای حفظ حیات اسلام در واقعه عاشورا و پس از آن داشت. (همان: ۱۳۷۴/۷/۱۲)

نمودار ۴: اصول حاکم بر مشارکت اجتماعی صحیح و کارآمد زن

۵-۵. راهبردهای مشارکت صحیح و کارآمد

در این قسمت، راهبردهایی مبتنی بر منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای بیان می‌شود که اگر جامعه و در مواردی خود بانوان، آن را لحاظ کنند، با در نظر گرفتن دیگر عوامل و اصول مداخله‌گر، می‌توان آثار کنش صحیح و کارآمد بانوان را به‌خوبی مشاهده کرد.

این راهبردها بر دو قسم است:

- راهبردهای ناظر به ایجاد فرصت برای بانوان کنشگر در اجتماع متناسب با حفظ کرامت انسانی زن در جامعه: «زن در همه جوامع - از جمله در جامعه ما - گرفتار ستم و دچار کمبودهایی است که بر او تحمیل می‌شود؛ اما این کمبود، کمبود آزادی به معنای بی‌بندوباری نیست؛

این کمبود، کمبود میدان‌ها و فرصت‌ها برای علم و معرفت و تربیت و اخلاق و پیشرفت و شکوفایی استعدادها است. این را باید تأمین و جستجو کرد» (همان: ۱۳۷۶/۷/۳۰). از سوی دیگر، «یک کشور که نمی‌تواند از نیروی کار زنان در عرصه‌های مختلف بی‌نیاز باشد! اما این کار نباید با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن منافات داشته باشد. نباید زن را تذلیل کنند و او را وادار به تواضع و خضوع نمایند» (همان: ۱۳۷۱/۹/۲۵).

پس راهبرد نخست در این بخش، نهی از اجبار به ورود بانوان به کار غیرمتناسب با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن است؛ اما غیر از این راهبرد سلبی، چند راهبرد ایجابی هم وجود دارد. اصلی‌ترین آن، نفس ایجاد فرصت برای کنش بانوان در سطوح مختلف است (همان: ۱۳۶۸/۱۰/۲۶) که این در واقع جاری نمودن مفهوم کرامت از منظر آیت‌الله خامنه‌ای است (همان: ۱۳۸۸/۷/۲۸). یکی از مهم‌ترین سطوح، استفاده از زن کارآمد در عرصه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر کشور است. برای ایجاد چنین فرصتی در این سطح، نیاز به فرهنگ‌سازی با تکرار و استدلال برای انتخاب اصلح بدون تعصب جنسیتی در سطوح بالای مدیریتی، بدون احتیاج به صدور بخشنامه برای آن است (همان: ۱۳۶۹/۱۰/۱۶)؛ هرچند باید توجه کرد به دلیل انفعال در برابر غرب و صرفاً یک افتخار نمایشی و کمی برای حضور بانوان در مناصب اجرایی، چنین فرصت‌هایی نباید ایجاد شود؛ بلکه جامعه و حکمرانی باید نسبت به کیفیت حضور بانوان افتخار داشته باشد (همان: ۱۳۹۲/۲/۲۱).

- راهبردهای ناظر بر چگونگی جمع نقش خانوادگی و اجتماعی بانوان:

در این راهبردها، علاوه بر بانوان، جامعه هم درگیر است. در اینجا چند اقدام ضروری می‌نماید: (۱) تصحیح فهم غلط یا مغرضانه از منظر اسلام در عدم امکان جمع بین نقش خانوادگی و اجتماعی بانوان (همان: ۱۳۸۴/۵/۵). (۲) تصحیح رفتار غلط و افراط و تفریط در رها کردن فعالیت اجتماعی توسط زن به نفع نقش خانوادگی یا بالعکس (همان: ۱۳۷۵/۱۲/۲۰). (۳) فدا کردن کمیت برای کیفیت حفظ سهم خانه در عین داشتن سهم اجتماعی توسط بانوان (همان: ۱۳۷۰/۱۰/۴)، این گام ناظر به خود بانوان است. (۴) لزوم کمک دولت به بانوان شاغل (مرخصی، بازنشستگی، مدت کار روزانه) برای

ایفای بهتر نقش خانوادگی (همان: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). ۵) کمک همسر در رفع عقب‌ماندگی‌های زن در ایجاد روح اندیشه و تأمل و عدم ممانعت از انجام فعالیت اجتماعی او در حد اقتضای خانواده (<https://khl.in/f/214311>)؛ این در حالی است که در نگاه سنتی، اذن شوهر، مانعی برای کنش محوری و مسئولانه بانوان بوده است. ۶) ایجاد امنیت برای زن در خانواده؛ راهبرد دیگر علاوه بر کمک و یاری همسر در انجام مسئولیت اجتماعی بانوان، تلاش برای ایجاد امنیت روانی و آرامش برای زن در خانواده توسط مردان است (پدران و شوهران)؛ این ایجاد امنیت روانی برای زن، موجب فائق آمدن او بر مشکلات بیرون از خانواده می‌شود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴).

۶-۵. موانع مشارکت صحیح و کارآمد اجتماعی زن

برای حضور و مشارکت صحیح و کارآمد زن در اجتماع موانعی به شرح زیر وجود دارد:

۱) نگاه درجه دو به مقوله زن در خانواده (همان: ۱۳۹۳/۱/۳۰)؛ این نگاه درجه دویی از آن مباحثی است که با اصل کرامت انسانی زن در تزاخم جدی است و در ساحت خانواده، خود را با تحمیل کار سنگین به زن (همان: ۱۳۶۸/۱۰/۲)، از جمله گذاردن شرط ضمن عقد برای اشتغال زن توسط مرد و انجام قسمت اعظم امور معیشتی خانوار (همان: ۱۳۷۵/۶/۲۸) و کارپرداز خانواده دانستن زن (همان) بروز می‌دهد و این آشکار است که اگر زن در خانواده بار اضافی به دوش بکشد، نمی‌تواند مسئولیت اجتماعی خود را به‌خوبی انجام دهد.

۲) تصور درجه دو بودن زن در اجتماع، نگاه سرمایه‌داری به او و مردوارگی زن: در این نگاه که اغلب بر نظام سرمایه‌داری غرب حاکم است و البته به کشورهای دیگر از جمله کشور ما هم صادر شده است، سرمایه بر انسان اولویت دارد؛ لذا زن جنس درجه دو محسوب می‌شود (همان: ۱۴۰۱/۱۰/۱۴). او نیروی کاری ارزان است (همان: ۱۳۷۱/۹/۲۵) که برای منفعت بیشتر این نظام [سرمایه‌داری] می‌بایست درگیر ارزش‌های پوچی

همچون تجمل و آرایش و مصرف‌گرایی گردد و از اهداف تکاملی خود که بخشی از آن مرتبط با پیشرفت جامعه و جهان است، دور شود (همان: ۱۳۶۹/۱۰/۱۶) و نیز باید به‌گونه‌ای مردواره وارد کارهای سنگین در اجتماع شود (همان: ۱۳۹۲/۲/۲۱) و همین تحمیل کارهای مردانه به زن، او را از تصمیم‌گیری و اندیشیدن در امور مختلف دور می‌کند، (همان: ۱۳۶۸/۱۰/۲۶)؛ از این‌رو زن به‌ظاهر در اجتماع کنشگر است، اما در اصل در ساحت‌های اصلی مختص خویش نقش‌آفرین نیست و در واقع، به اسم اشتغال و واگذاری مسئولیت‌ها، در معرض فشارهای روحی، روانی، عاطفی و شخصیتی قرار می‌گیرد (همان: ۱۳۹۰/۳/۱) و وظایف تزیینی گونه‌ای چون ماشین‌نویسی (همان: ۱۳۹۵/۱۲/۲۹) و منشی‌گری و مستخدم بودن (همان: ۱۳۸۴/۱۲/۱۳) به او تحمیل می‌شود.

۳) ایجاد ناامنی و تلاطم برای زن در اجتماع: گاهی در محیط اجتماعی برای بانوان، فضای امنی وجود ندارد؛ در چنین شرایطی مانند زمان طاغوت، نمی‌توان انتظار داشت زن بتواند حضور محوری در جامعه داشته باشد؛ حتی بعضاً حضور عادی او هم کمرنگ می‌گردد (همان: ۱۳۷۲/۹/۸). اگر زن محیط امن و توأم با امنیتی برای درس خواندن، برای کار کردن، برای احیاناً کسب درآمد و... نداشته باشد، این ظلم و ستمکاری است (همان: ۱۳۷۶/۷/۳۰).

۵-۷. ویژگی مشارکت اجتماعی بانوان

در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ویژگی‌هایی برای زنان کنشگر اجتماعی لحاظ شده که می‌توان آن‌ها را عوامل علی مشارکت صحیح و کارآمد بانوان دانست؛ چراکه اگر زن با این ویژگی‌ها وارد عرصه اجتماع شود و البته اصول حاکم پیش‌گفته را رعایت کند، می‌توان در انتظار آثار و فواید گسترده برای جامعه بود. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: فعالیت همراه با ایمان عمیق و اتکا به خداوند متعال (همان: ۱۳۸۴/۳/۲۵)، جدی، مسئولانه و با بصیرت (همان: ۱۳۹۱/۴/۲۱؛ ۱۳۷۶/۷/۳۰).

۵-۸. آثار مشارکت اجتماعی بانوان

بر اساس منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، مشارکت بانوان به دلیل تفاوت‌های جنسیتی ایشان با مردان و با توجه به داشتن نقش ویژه در خانواده، آثار شگرف و بی‌بدیلی^۱ در اجتماع دارد. «زن با نقاط قوت زنانه خود - که خدای متعال در وجود او به ودیعه گذاشته و مخصوص زن است - همراه با ایمان عمیق، همراه با استقرار ناشی از اتکا به خداوند و همراه با عفت و پاک‌دامنی - که فضای پیرامون او را نورانیت می‌بخشد، می‌تواند در جامعه یک نقش استثنایی این‌گونه ایفا کند؛ هیچ مردی قادر به ایفای چنین نقشی نیست» (همان: ۱۳۸۴/۳/۲۵).

با توجه به این نقش بی‌بدیل، باید در نظر داشت که اگر زن در هر تحول اجتماعی، اعتقادی به آن تحول نداشته باشد، چنین نهضت و حرکتی محکوم به شکست است؛ درحالی‌که اگر مردانی وجود داشته باشند که اراده آن‌ها در این‌گونه نهضت‌ها، دچار تزلزل گردد، زن می‌تواند اراده او را مستحکم نماید (همان: ۱۳۸۰/۷/۱۴). پس زنان موتور محرک مردان برای حضور فعال در جامعه هستند. بر اساس تحلیل انقلاب مشروطه توسط آیت‌الله خامنه‌ای، زنان در این نهضت از پیشروان بودند؛ آن‌ها در این جریان و دیگر جریان‌های معاصر، با حضور در صفوف مقدم، برای همسر و فرزند و دیگران مردان جامعه ایجاد انگیزه می‌نمودند. برای همین است که اگر زنان، در حرکات اجتماعی، حضور جدی، آگاه، با بصیرت و مسئولانه داشته باشند، آن حرکت به‌صورت مضاعف و حتی چند برابر رشد خواهد کرد (همان: ۱۳۹۱/۴/۲۱؛ ۱۳۷۶/۷/۳۰) و نه تنها رشد چند برابری رخ می‌دهد، بلکه بانوان در نقش معماران یک تاریخ و کشور و به‌عنوان افرادی که می‌توانند در مسیر کشور تغییر ایجاد دهند، نقش ایفا می‌کنند (پیام کنگره زنان شهید، ۱۳۹۱/۱۲/۱۵).

۶. نتیجه‌گیری

در این پژوهش، به استخراج الگویی جامع برای مشارکت صحیح و کارآمد زنان از منظر منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته شد. پس از جمع‌آوری و تحلیل تمام بیانات و مکتوبات ایشان در موضوع زن و سازمان‌دهی روشمند داده‌ها، الگویی شامل عناصر مختلف انواع و دامنه مشارکت، عامل زمینه‌ای، ویژگی‌های زنان (عوامل علی)،

۱. «در این حرکت عظیم بیداری اسلامی، نقش زنان، یک نقش بی‌بدیل است» (بیانات:

اصول حاکم (عوامل مداخله‌گر)، راهبردها (عوامل راهبردی)، موانع و آثار مشارکت استخراج شد. در این الگو، عامل زمینه‌ای مشارکت صحیح و کارآمد، نگرش اسلامی مبتنی بر مکتب امامین انقلاب بر اساس ادله قرآنی و روایی مندرج در بحث است که در مقابل رویکردهای سنتی (که زنان را محدود به خانه‌نشینی می‌کند و در همان خانه هم نگاه درجه دویی به او دارد) و تجددگرا (که به اولویت حقوق فردی بانوان اعم از حق اشتغال در مقابل حقوق خانوادگی می‌پردازد و در باطن او را در اجتماع به یک ابزار جنسی تبدیل می‌کند)، خود را نشان می‌دهد.

مشارکت اجتماعی زنان در این الگو، به‌عنوان بخشی از هویت سه‌گانه (فردی، خانوادگی و اجتماعی)، شامل فعالیت‌های اقتصادی، سیاسی، علمی، خدماتی، ورزشی و هنری است. دامنه این مشارکت از خانواده تا سطح جامعه، جهان اسلام و حتی جهان را در بر می‌گیرد. در این الگو، زنان و مردان در اصل، وظایف اجتماعی مشترکی دارند، اما نحوه اجرا و نقش‌های آن‌ها بر اساس قالب وجودی هر یک متفاوت است. در این الگو، عوامل علی که باعث کارآمدی مشارکت بانوان می‌شود، ویژگی‌هایی مانند جدیت، بصیرت، ایمان عمیق و متکی بودن به اراده الهی است که این عوامل با مداخله عناصری (عوامل مداخله‌گر) چون حفظ کرامت انسانی زن، رعایت حدود اسلامی بین زن و مرد، حفاظت از سهم خانواده و اولویت آن، تناسب نقش با قالب وجودی زن و لحاظ اولویت‌ها و اقتضائات زمان منجر به آثاری چون موتور محرکی بانوان در تحولات اجتماعی، نقش‌آفرینی در تغییر مسیر تاریخ و کشور و معماری آن، رشد چند برابری جامعه و در مجموع نقش بی‌بدیل در تحول عظیم اجتماعی می‌گردد.

در این میان، موانعی نظیر نگاه درجه‌دو بودن به زن در خانواده و اجتماع، مردوارگی او در نظام‌های سرمایه‌داری، ایجاد ناامنی و تلاطم برای زن در اجتماع اجازه نمی‌دهد این آثار در جامعه به شکل ملموس و متکثر دیده شود؛ بنابراین برای استفاده بهینه از نیروی انسانی زن در اجتماع، راهبردهایی هم در الگو لحاظ شده که عبارت‌اند از: فرصت‌دهی برای کنشگری زنان و ایمن‌سازی محیط برای آنان و کمک به رفع تعارضات احتمالی در جمع بین نقش خانوادگی و نقش اجتماعی بانوان.

در نهایت، این الگو نشان می‌دهد که مشارکت صحیح و کارآمد زنان، نیازمند حرکت دوسویهٔ جامعه و زنان است. اگر این الگو به‌درستی پیشروی کند، می‌توان انتظار داشت که زنان نقش محوری در پیشرفت جامعه و تحقق تحولات اجتماعی ایفا کنند؛ اما در صورت نداشتن مختصات کنشگری (توکل، جدیت، بصیرت و مسئولیت‌پذیری) یا عدم رعایت اصول یا وجود موانع، این تحولات اجتماعی و پیشرفت‌ها، ممکن است دچار اختلال، رکود یا شکست شود.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- بانکی پور فرد، امیرحسین (۱۳۹۲)، نقش و رسالت زن. تهران: نشر انقلاب اسلامی.
- بزرگخو، ندا؛ حافظی نسب، زهرا و قنبری، مرضیه (۱۳۹۹)، مؤلفه‌های فردی و اجتماعی در الگوسازی زن تراز اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری، نشریه مطالعات تربیتی و روان‌شناختی خانواده، سال ۱، شماره ۲، ص ۱۲۱-۱۴۲.
- جوادی املی، عبدالله (۱۳۸۵). زن در آینه جلال و جمال. چ سیزدهم، قم: مرکز نشر اسراء.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۳ ق). وسائل الشیعه الی مسائل الشرعیه. بیروت: موسسه آل بیت الاحیاء التراث.
- خادمی، عاطفه؛ تقی زاده، فاطمه (۱۳۹۸). مدل مفهومی موضوع زن در گفتمان انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای). زن در توسعه و سیاست، ۱۷(۲)، ۲۵۷-۲۷۷.
- دفتر خواهران کانون دانش‌پژوهان نخبه (۱۴۰۰)، مطالعات رهبری از بانوان: وظایف و مسئولیت‌های بانوان از منظر مقام معظم رهبری. تهران: تراش.
- دیرباز، عسگر؛ وفایی صدر، فاطمه (۱۳۹۴). بازنگری مبانی فکری - کلامی الگوهای اجتماعی زن. مطالعات راهبردی زنان، ۱۷(۶۸)، ۱۶۸-۲۱۳.
- سبحانی، محمدتقی (۱۳۸۵). الگوی جامع شخصیت زن مسلمان. تهران: پژوهشکده زن و خانواده.
- سبزواری نجفی (۱۴۰۶ ق). جدید فی تفسیر القرآن. ج ۵. بیروت: دارالتعارف للمطبوعات.
- شریف رضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴ ق). نهج البلاغه. محقق: صالح صبحی. قم: مؤسسه دارالهجره.
- صدر، موسی (۱۳۹۸). زن و چالش‌های جامعه جستارهایی درباره مسائل زن، خانواده و جوان. مترجم: مجید مرادی و دیگران. مؤسسه انتشارات امام موسی صدر.
- طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴ ق). الأمالی (للطوسی). محقق / مصحح: مؤسسه البعثه، دار الثقافة.

- قرطبی، محمد (۱۴۰۵ ق). الجامع الاحکام القرآن. بیروت: داراحیاء التراث العربی.
- قیصری، نوراله (۱۳۹۸). مشارکت اجتماعی؛ معناکاوی یک مفهوم راهبردی. مطالعات راهبردی ناجا، ۱۴ (۱۱)، ۵۹-۳۱
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق). الکافی، محقق / مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی. قم: دار الکتب الإسلامیة.
- لولآور، منصوره؛ شاهمرادی زواره، راضیه (۱۳۹۳). واکاوی نقش اجتماعی زن از منظر آیت الله خامنه‌ای. نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۴ (۱)، ۹-۲۸.
- مبینی مقدس، مجید؛ عبد سرمدی، نرگس؛ خانمحمدی، کریم و ها شمیان، سید محمدحسین (۱۳۹۹). الگوی تحلیلی فعالیت اجتماعی زنان در انقلاب اسلامی با تأکید بر دیدگاه‌های آیت الله خامنه‌ای. دانش سیاسی، ۱۶ (۲)، ۶۴۱-۶۳۱.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۷). انسان کامل. تهران: انتشارات صدرا.
- هدایت نیا، فرج الله (۱۳۹۵). الگوی سوم (الگوی رفتاری زن در خانواده و در جامعه). تهران: لشکر فرشتگان.
- De Beauvoir, S. (1949). *The Second Sex* (H. M. Parshley, Trans.). Vintage Books. (Original work published 1949).
- Foucault, Michel. (1978). *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction* (Robert Hurley, Trans.). New York: Pantheon Books.
- Mill, J. S. (1869). *The Subjection of Women*. London: Parker, Son, and Bourn.